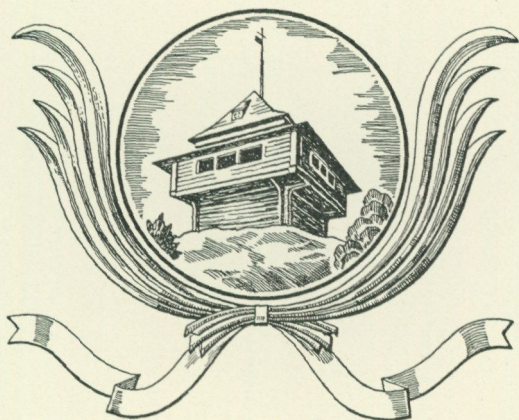

NORDISKA MUSEETS och
SKANSENS ÅRSBOK 1933

NORDISKA MUSEETS
OCH SKANSENS
ÅRSBOK
FATABUREN

1 9 3 3

Redaktion:

ANDREAS LINDBLOM · GÖSTA BERG · SIGFRID SVENSSON

Årsbokens omslag, med motiv från Tyresö slott, är utfört efter akvarell
av konstnären S. O. Lindström

*Tryckt hos Victor Pettersons Bokindustriaktieföretag
Stockholm 1933*

FRÅN ARTUR HAZELIUS DAGAR

AV VISEN LEWIN och SIGRID BEHM,
född MILLRATH.

FÖRORD

Den 30 november 1933 ha ett hundra år förflutit, sedan Artur Hazelius såg dagens ljus i den lilla vackra byggnaden fordom Surbrunnsgatan n:r 45, välbekant för den miljon svenskar som årligen besöker Skansen, dit huset flyttades år 1927 och där det ligger som det blivande gamla stadskvarters utpost mot öster. För vården av vår fredliga kulturs minnen och märken har Hazelius betytt mer än varje annan svensk man, och säkert kommer minnet av hans mäktiga gestalt att i tal och skrift på mångfaldigt vis högtidlighållas under detta jubileumsår. Till den 30 november detta år skall utgivas ett

Vignett. Artur Hazelius födelsehus på ursprunglig plats. Fotografi från 1800-talets slut.

verk som framför allt i bild belyser utvecklingen av museets friluftsavdelning på Skansen under perioden 1891—1933. Därjämte förbereder museet en minnesskrift av mindre omfång, avsedd att spridas i vidaste kretsar. Någon ny större biografi har däremot ej ansetts påkallad, då vi ju äga Fredrik Bööks utmärkta arbete. Där har skildringen av den kulturminnesvårdande gärningen avsiktligt lämnats åt framtiden, men denna brist kommer delvis att fyllas genom den ovan omtalade minnesskriften. För den som önskar på enklaste sätt få kännedom om Hazelius' personlighet och betydelse kan anbefallas den i Studentföreningen Verdandis småskriftserie ingående »Artur Hazelius, Nordiska museets skapare», författad av professorskan Ann Margret Holmgren, vilken liksom sin make under årtionden stod Hazelius personligen nära.

När det gäller att för denna årsboks läsare levandegöra minnesbilden av den store mannen, så har redaktionen bäst trott sig realisera denna tanke genom att bland de ännu levande tjänstemän som stått Hazelius närmast låta tvenne framträda som vittnen. Amanuensen fröken Visen Lewin, författare till *Minnen från 79 Drottninggatan*, som redan år 1885 antogs i museets tjänst och kvarstod till och med 1925, har haft sin verksamhet förlagd inom museets egna murar, vare sig de legat vid Drottninggatan eller vid Lejonslätten, där hon alltjämt tidvis har sitt arbete. Fru Sigrid Behm, född Millrath, som nedskrivit Artur Hazelius på Skansen, blev 1892 amanuens vid Nordiska museets friluftsavdelning och tog där uppe på Skansen i vardag och fest den mest aktiva del i dess skapares möda och glädje, till dess hon efter sitt giftermål år 1904 valde att intaga den passiva men livligt intresserade iakttagarens plats.

Det har synt redaktionen som om dessa essäer på ett sällsynt lyckligt sätt komplettera varandra och väl fylla uppgiften att forma en levande bild av Artur Hazelius för 1933 års läsare av årsboken.

MINNEN FRÅN 79 DROTTNINGGATAN

Någon dag i slutet av september år 1885 såg jag Artur Hazelius för första gången. Så stockholmsbarn jag än var, hade jag knappast förut satt min fot inom Nordiska museets murar och visste föga eller intet om dess samlingar. Anbefalld av en god vän och med ett vanligt skolbetyg plus ett betyg i korrekturläsning hade jag sökt anställning och erhållit löfte att på hösten 1885 få börja tjänstgöra vid museet. Och nu avlade jag mitt första besök hos d:r Hazelius.

Det var i n:r 79 Drottninggatan — ett vanligt boningshus med butiker på nedre botten, till det yttre föga förrådande att det inrymde museilokaler. En anslagstavla med gul affisch vid portingången, en svensk flagga, som hängde ut från en stång i första våningen, och de föremål av ett eller annat slag, som, synliga från gatan, voro uppfästa i fönsterposterna — det var vad som skvallrade om att man här hade med annat än privatbostäder att göra.

Två trappor upp till höger innanför en mörk tambur, som härbärgerade bland annat en bärstol från 1700-talet, en liten barnvagn, som tillhört Karl XV, samt diverse sadlar och seldon, låg Artur Hazelius anspråkslösa arbetsrum och på samma gång expedition och kassa, fig. 1, ett rum med två fönster vettande åt en ful gård av den då vanliga Stockholmstypen. När man kom in, hade man mitt på golvet, vända mot varandra, två skrivbord, det ena d:r Hazelius, det andra fröken Tekla Kistners, hans högt betrodda, uppoffrande hjälparinna i arbetet. Det bord, som d:r H. använde, hade på sin tid tillhört statsmannen och krigaren Georg Adlersparre och var försett med

en uppsats med smålådor, fig. 2. På denna uppsats stod en grönlackerad skärmljusstake. För att skydda sina ömtåliga ögon mot ljussken begagnade d:r H. ofta även en grön pappskärm över pannan. Väggen bakom hans stol — en stoppad länstol med hög rygg och armstöd — upptogs av två dokumentaskåp av ek, flankerande ett bredare, något lägre skåp med en massa lådor och av en typ, som påminde dels om kryddskåp, dels om medalj-skåp — väl troligen ursprungligen avsett för en mineralsamling eller dylikt. I dokumentaskåpen förvarades viktiga handlingar rörande museets historia och i det lådrika skåpet bland annat de med våra namn försedda s. k. orderlapparna samt klichéer m. m. Mitt på väggen vill jag minnas hängde det hedersdiplom, som juryn för världsutställningen i Paris 1878 tillerkände d:r Hazelius. På dokumentaskåpet närmast fönstret stod en byst av hans fader, general J. A. Hazelius, han som gav sonen »i arv något av sin brinnande fosterlandskärlek, förakt för egennytta och småsinne, motvilja mot allt ensidigt och oklart, mot partier och byråkrati, kärlek till självständighet, till rastlöst arbete och — om jag vågar säga det — till det stora, ädla, ljusa, sköna» (Autografier och porträtt av framstående personer, utg. av P. Lindell. H. 13).

Bakom det andra skrivbordet stod ytterligare ett dokument-skåp — för räkningar och dylikt — och vid närmaste fönster det »dyrkfria kassaskåpet», d. v. s. ett gammalt sybord med låda och ett å bordet stående tillhörande syskrin med lås, vars lock var försett med röd sammetsdyna, fig. 3. Det hade ej erbjudit någon större svårighet att taga det hela med sig, om det nu lönat sig, ty kassan var sällan välfylld den tiden. Mellan dokumentaskåpet och fönstret satt en väggtelefon, Bell n:r 4, och närmast dörren hängde ett nyckelskåp för alla till museiavdelningarnas monter och skåp hörande nycklar. På väggen till vänster om ingången ett bokskåp med glasdörrar, i vilket förvarades varjehanda museets egna publikationer, en stor byrå med mässingshandtag på lådorna och slutligen närmast den i hörnet befintliga kakelugnen en tapetdörr in till en garderob.

Fig. 1. Artur Hazelius arbetsrum i nr 79 Drottninggatan. Delvis annorlunda möblerat än vid tidpunkten för denna beskrivning.
Foto R. Söderbaum 1898.

Vid mitt besök var d:r Hazelius ej inne på sitt arbetsrum, och jag anmodades att söka upp honom ute i samlingarna i samma våning. I det stora rummet till vänster om tamburen, inrymmande montrar med vävnader, broderier, smycken m. m., fann jag min blivande chef, där han stod och språkade med den vakthavande kulan för avdelningen.

Jag såg framför mig en man något under medellängd, välproportionerad, med vackra anletsdrag, lätt gråsprängt, vågigt, brunt hår, rakt uppstruket från en fin välbildad panna. Ett par vänligt iakttagande gråblå ögon mötte mina, och en ovanligt behaglig stämma gjorde sig på ett försynt, nästan blygt sätt underrättad om ett och annat rörande den blivande amanuensen, som sökte dölja att hon hade hjärtat i halsgropen genom att låtsas obesvärad.

Efter ett ganska kort samtal avgjordes, att jag skulle infinna mig i 79 Drottninggatan 3 tr. upp redan den 1 oktober kl. 9 på morgonen. Denna dag år 1885 började jag alltså det arbete vid Nordiska museet, som skulle komma att räcka i över fyrtio år och som tack vare välvilliga museichefer än i denna dag ej är helt och hållet avslutat.

Mitt första intryck av Artur Hazelius stod sig genom alla år, men jag lärde mig snart inse, att bakom den försynta älsk-värdheten låg en hel värld av energisk kraft och klart medvetande om det mål han satt sig före. »Du har mer energi i ditt lillfinger än en annan i hela kroppen», skriver en vän till honom vid något tillfälle. Han kunde bli mycket häftig, någon gång nästan explosiv i sin vrede över en begången dumhet, underlåtenhet eller något slarv, som han ansåg utåt skadade hans museum. Men vreden, det visste man, gällde alltid *sak*, ej person, fastän det kunde gå ganska kraftigt ut över syndaren. Långsint var han aldrig, vreden lade sig fort, och inför en uppriktig avbön var han genast avväpnad. Å andra sidan ägde han en sällspord förmåga att ge ett erkännande, ett beröm, så att man blev varm om hjärtat och kände sig mer än belönad. Kan man uttrycka sig vackrare i ord än med dessa rader, skrivna under d:r Hazelius resa sommaren 1885 till en av museets amanuenser: »Hav mycken tack för edra båda bref och edra vänliga ord! En så grym tyrann, som jag är, förtjänar dem näppeligen. Men jag vet, att ni är mild och öfverseende. Och tack för att ni så är och för de gångna tio åren, för alt trofast, öfver all beskrifning och alt beröm nitiska arbete i en stor idé's tjänst. Det är ingen ringa insats i det fosterländska verket ni gifvit, fast verlden icke däraf ser mer än en liten del. Det är mig kärt, att säga eder detta, fast den belöningen är torftig nog, och ni kunnat förtjäna en bättre.» Eller när han vid ett tillfälle mer än ett tiotal år senare, då han en gång funnit att någon brast i uppfyllandet av åtagen skyldighet, skriver: »Jag är så van vid att ha den glädjen att ega plikttrogna amanuenser, att denna dyrbara tradition bör bevaras som en helgedom.»

Fig. 2. Artur Hazelius skrivbord. Har tillhört Georg Adlersparre.
[Nordiska museet 47,274.]

Hemligheten i hans makt att vinna framgång för sitt verk, »finna vägen till allas hjärtan, från furstarnas, de rikas och högtförnämas till den ringaste», skriver en av hans beundrare och hjälpare, »denna hemlighet synes mig vara den självförsakande och självövertvinnande kärleken, vilken lyser allra klarast i edert älskliga bemötande mot de ringaste såsom människa mot människa». Hans förhållande till sina medhjälpare, ombud och vänner vittnar åter och åter om detta, vare sig det gäller ungdomsvännerna från skol- och studenttiden, dalallmogen, vars kynne han i grund förstod och med vilken han aldrig förlorade kontakten, de norska och danska hjälpare han vann under sina många resor och alla dessa hundra och åter hundra kvinnor och män över hela vårt land, som offrade tid och krafter för att bistå honom. »Ett vist tal förglömmes lätt, men ett vän-

ligt ord bevaras alltid», har en av hans dalavänner sagt, och hur rätt har han icke!

Jag blev placerad i samma rum som två kamrater, av vilka den ena, Agnes A., hade den underbaraste, mest formfulländade handstil jag någonsin sett, mycket uppskattad av d:r Hazeli-
lius och för mig ett gott föredöme. Den andra rumskamraten, Maria S., den muntraste bland de muntra, hade den i våra ögon lyckliga förmånen att få kalla d:r Hazeli-
lius för »morbror» och livade med sitt glada skämt upp våra frukoststunder och samvaron i övrigt. Till skrivbord fick jag ett, som förut tillhört August Strindberg, svart till färgen, med vridna ben och kryss, förvärvat något år i början av 1880-talet, antagligen i samband med Strindbergs beslut att lämna Sverige. Mitt första arbete blev att ordna en brevsamling och korrekturläsa tidskriften Samfundet för Nordiska museets främjande för 1884, vilken ej utkom i tryck förrän 1886. För korrekturläsningen hade d:r Hazeli-
lius utarbetat ett litet särskilt schema, vilket ytterst noga skulle följas. Det gällde icke jakten efter vanliga tryckfel, nej, det gällde t. ex. radernas avstånd från varandra, ordens avstavning, styckesindelning, citationstecken, upp- och nedvända s, nothänvisningar m. m. En dag lämnade han mig ett exemplar av sin »Fosterländsk läsning», och med en glimt i ögonen lovade han mig en »specieriksdaler» för vart korrekturfel eller var inkonsekvens jag kunde finna. Jag spanade och spanade, men måste snart uppge hoppet om att kunna för-
tjäna en enda specieriksdaler.

Vi voro, när jag började, åtta amanuenser, som alla, utom en, hade våra arbetsrum i våningen 3 tr. upp, där de flesta utrymmen eljest voro tagna i anspråk för allmogeföremål från Dalarna, Västmanland, Uppland o. s. v. Sina order fick man muntligen nere på expeditionen hos doktorn, men någon gång blev man kallad hem till hans bostad, Kammakargatan 43. Då visste man, att det gällde något alldeles särskilt och gick med en viss betänksamhet dit för att sedan med lättat hjärta vända åter till sitt arbete. Man hade kanske mot-

Fig. 3. »Kassaskåpet» i n:r 79 Drottninggatan. Nordiska museet 18,325.

tagit något »förtroendeuppdrag» att utföra eller fått någon »uppgift».

Att styresmännen ägde ett utpräglat ordningssinne, evad det gällde stort eller smått, och att han fordrade ordning av sina underhavande fick envar snart erfara. I skötandet av sina många länetransaktioner var han ytterligt noga. »Till den idealiskt punktliga D:r Arthur Hazelius från A. E. Nordenskiöld», läses å ett bland d:r Hazelius papper ännu bevarat kuvert, som antagligen inneslutit ett överkorsat kvitto å något lån. Med egen

hand har d:r H. på kuvertets baksida skrivit »7. 12. 93» — och han har gömt detsamma!

Han älskade i hög grad alla slags förteckningar, och ej så litet av hans amanuensers tid gick åt att föra dylika. Från tidigare år finnas med hans vårdade och fina handstil listor över t. ex. skol-, student- och beväringsskamrater, över »bröder» m. m. Och längre fram följa alla dessa förteckningar han lät upprätta över bundsförvanter av olika slag, över donatorer, över utsända publikationer och tidningsnummer, i vilka hans verk fördelaktigt omnämndes, över vad som skulle efterforskas i den eller den orten eller staden. Likaväl som han själv klippte eller lät klippa tidningsnotiser om den eller den gamla gården eller stugan, som hotades av undergång, det eller det ålderdomliga föremålet, likaväl klipptes notisen om den eller den stormannen eller rike mannen, som gått ur tiden, om rika dödsbon o. s. v., allt med avsikt att vid lämpligt tillfälle förvärva något för samlingarna. Allt detta ingick som ett led i organisationen. Och han var en boren organisatör och ledare.

Man passade sin arbetstid punktligt, man gick ej ifrån sitt skrivbord vid arbetets slut utan att städa efter sig, man vårdade sin handstil, man tog ej i ett papper, så att det blev skrynkliga märken efter fingrarna. På några s. k. orderlappar till amanuensen-arbetsledaren i staden, Malin K., då styresmannen själv flyttat ut till Skansen, komma upprepade klagomål: »Skansbuden tillhållas ånyo allvarligt att icke skrynkla papperen». Och litet senare: »Går alldeles icke an, att papperen gång efter annan komma skrynkliga hit ut. Stränga instruktioner till alla. Rent förgjort med de upprepade försummelserna!» All oordning och oaktsamhet var honom en plåga.

Varje våning i museet — det var 8 à 9 st. med sammanlagt ett 80-tal rum och i olika hus — hade sin vakthavande och för ordning och städning ansvariga kulla, men samtidigt hade var amanuens sin våning att övervaka. På den sistnämndas lott kom också att vid varje vår- och höstrengöring tillse arbetets utförande. Att hålla dammfritt i alla dessa med föremål av

olika slag från golv till tak överfyllda rum var ingen lätt sak. Vi hade ju ej dammsugare att lita till. Varenda sak skulle torkas och allt på golven placerat i och för skurningen flyttas från sin plats. För att från de angränsande avstänga det rum, i vilket rengöringen pågick, hade man lov att i dörröppningarna hänga de gamla svenska flaggor, som tjänat ut såsom skyltar utanför någon av de olika museiavdelningarna. Möjligen fick en flagga bredas ut över redan avdammade föremål, men aldrig läggas direkt på golvet, där den kunde bli trampad. Det var att vanhelga symbolen av det land vi borde älska och ära och var oförlåtligt, ansåg Artur Hazelius.

Om alla unga oerfarna kullor, som under årens lopp fingo anställning vid museet, hade han en faderlig omsorg. Han tog på förhand noga reda på om de stammade från ett gott hem och en välkänd släkt, och i allmänhet togos de på anbefallning av någon av hans många trogna vänner i Dalarna. »Det gör nog intet gott intryck på dalfolket, då de höra, att hon är hos oss», heter det en gång, när han fick höra, att en vid museet arbetande flicka kom från en mindre väl ansedd släkt.

Av en liten nykommen kulla, ett riktigt naturbarn, kallades doktorn helt trohjärtat för »du». Så upplyste kamraterna henne om att det icke gick an, men doktorn sade blott: »Fortsätt, mitt barn». I ett brev till en av vännerna bland dalallmogen skriver han: »Kalla mig alt jämt för du — det hör och ser jag så gärna». Ofta tittade han in till kullorna om aftnarna för att se vad de hade för sig, prata bort en stund med dem eller låta dem sjunga för sig. En av de mer betrodda, Tägt Karin, fick ett slags moderligt överinseende över de andra. På resa till Budapest och sittande i en skakande järnvägsvagn skriver han bland annat till henne: »Jag hoppas, att mor Karin håller god ordning bland sitt folk, ser till att de äro förekommande och artiga mot främlingar och att alt är putsadt och fint. Du kan gärna sända mig en ny rapport om hvad som tilldragit sig.» Och så tillägger han att de övriga — och räknar upp flere namn — också kunde bringa honom underrättelser. Ofta

sände han dem ett litet bildhäfte eller dylikt. Ja, en gång, då han kom åter från en långvarig utländsk resa,ingo amanuenserna också var sitt lilla minne.

Kullornas dräkter övervakades noga och i synnerhet när de skulle gå ärenden för museet, »så att vi ej få puffärmar och annat alt för slimsigt», det borde vara deras egen heder att bära sin hemsockens dräkt riktig och fullständig. Den långa promenadkjolen, som var högsta mod några år i början av 1890-talet, hotade att inverka på längden av kullornas kjolar, vilka av gammal tradition borde vara korta. När därför ett möte varit anordnat av damer i huvudstaden för att diskutera modefrågan och söka avskaffa de långa släpen som samlade upp gatsmuts och damm, och såsom önskvärd normallängd angivits ett avstånd av 10 cm., räknat från marken till kjolkanten, greps dr. Hazelius av iver. »Du skall i dag söka mäta samtliga kullornas i staden kjolar, d. v. s. kjolens avstånd från golvet. Hildur M. har här utfört det intressanta uppdraget. Höjden här växlar mellan 7 och 15 cm. Den som har kortaste kjolen får ett pris av 2 ägg. Den närmast andra priset med 1 ägg. Vore högeligen intressant om vi nästa år kunde få mäta amanuensernas promenadkjolar!» — Till och med om kullornas handarbeten hade han omsorg. »Ingen virkning, endast strumpstickning på museet, i synnerhet sommartid.» Helt nyligen träffade jag en f. d. kulla, Norrgårds Anna, anställd på Skansen blott någon månad före doktor Hazelius bortgång. Hon berättade hur hon med bävande hjärta väntade på företrädare, när hon jämte 4 andra nyanställda, skulle visa sig för doktorn. Och så skulle hon till på köpet in först. Hon påstod, att hon darrar än i dag vid minnet av denna provostund. Det var nog ej så gott för en ungdom att komma direkt från gården och hemmet i Rättvik till det farliga Stockholm och till ett arbete av helt annat slag än det vanliga. »Men han var ju så vänlig och snäll, önskade mig välkommen och klappade mig lugnande på axeln.» Till sist frågade han: »Tycker du att du är fin i de där kläderna?» — Anna tyckte nog så (hon bar visserligen rätt-

vikskjolen, men en kulört bomullsblus och grå kappa). »Ja visst! Men ser du, mitt barn, nu får du hädanefter ej vara klädd i annat än din sockendräkt som den bör vara.» — Och nu skulle Anna börja gå ärenden till staden varje morgon under en veckas tid, bära den s. k. svarta portföljen, som innehöll doktors order eller frågor till amanuenserna och andra i staden, och vilken sedan bars ut med alla svar och motfrågor m. m. Hon gick sin vecka ut, men så stod hon ej ut längre. Hon skulle be doktorn att få slippa. »Är du tokig», sade kamraterna, »det törs du aldrig, då får du sluta och fara hem.» — »Ja, jag far hellre hem till Rättvik igen, än jag går till staden mer. På Skansen vill jag så gärna vara, men inte inne i staden.» Och så tog Anna mod till sig, gick in till doktorn och bad att bli befriad från det som hon tyckte vara så svårt. »Tycker du då så mycket om Skansen?» — »Ja-a!» — Och tänk! då sa' doktorn: »Då skall du också få stanna på Skansen», och såg så vänlig och god ut. Han hyste nog i all tysthet samma åsikt om sin älsklingskapelse Skansen, ty de gånger vi sågo honom inne hos oss, sedan Skansen kom till, voro lätt räknade. Efter upprepade vädjanden och böner om ett besök, skriver han en gång till Malin K.: »Nig nu vackert och tacka, då jag kl. vid niotiden går in till staden och uppfyller din bön.»

Med ett sådant svar som det ovan anförda till Norrgårds Anna tar man sitt folks hjärtan, och då vill man också i gengäld göra vad som helst. Detta är endast ett litet exempel bland tusende på Artur Hazelius humanitet och sällsynt fina förstående. »Var och en på sin rätta plats», svarade han en av amanuenserna, som han ämnade placera vid kassan, då hon uttryckte tvivel om att hon passade därtill. Det var aldrig fråga om maktspråk i dylika fall. Han var en god och klok general, som förstod att vid sådana tillfällen ett nej var uttryck av samvetsgrann självkritik och ej av olust eller nyck. Alla hade vi en kolossal respekt för honom, men respekten bottnade i vördnad och varm beundran. Vi kände nog på samma sätt som lektor I. Fehr i Strängnäs, som började ett av sina brev

—det var 1898 —: »Högvördigste Herr Doktor. Så skrifver jag, emedan jag värderar Eder, Herr Doktor, mer än någon av våra biskopar.»

Vid den tid jag kom till Nordiska museet, ägde som bäst arbetena för museets första konst- och industrilotteri rum. En vinstutställning var anordnad, och en ganska betydande breväxling pågick med ombud och lottförsäljare över hela landet. Den »stora folkfesten» å Börsen till förmån för byggnadsfonden hade samma år på våren gått av stapeln. Vid den folkfest, som hölls 1888 på samma ställe, fick jag så att säga mitt elddop. Det var att hålla på från morgon till sena natten och därtill i den fruktansvärda atmosfär som brukar utmärka en timme efter timme till trängsel fylld lokal. Från de dagarna erinrar jag mig en liten episod. D:r Hazelius beskyllde i häftigt mod en av amanuenserna för något begånget misstag; hon, som visste sig fullkomligt oskyldig, reagerade lika häftigt mot beskyllningen — det blev med ett ord en liten sammandrabbning. Samma dag vid en gemensam måltid föreslog doktorn i vänliga ordalag hennes skål, tackade henne för samarbete och god hjälp. Och så var molnet skingrat och förtroendet återställt.

Det gavs tillfällen, då han fordrade mer än vad man tyckte sig kunna åstadkomma. Han yttrade en gång, att han kände det så som »att ingen uppoffring kunde vara för stor för hans idé.» Det var en annan sak han kunde, utom att älskvärt be om ursäkt eller sona ett misstag. Han kunde säga nej på ett sätt som förtog allt missnöje med avslaget. Där kunde t. ex. komma en person och erbjuda en sak eller göra ett välment förslag, som alldeles icke passade museet. Genom att framhäva den vänlighet mot Nordiska museet, som låg till grund för erbjudandet, och föreslå något annat, varmed personen i fråga kunde vara museet till nytta, förtogs alldeles verkan av avslaget.

Den 30:e november firades årligen d:r Hazelius födelsedag med ett litet kalas. »Chokladbjudning för samtliga mina snälla amanuenser, goda varor och riklig förplägning, utom annat tårtor. Bästa vin från Bredablick — allt på min räkning. Fram-

Fig. 4. Utställningspaviljongen Drottninggatan 71 a.

för min hjärtevarma hälsning till alla.» Så lyder en orderlapp i början av 90-talet, men samma program med chokolad, tårter m. m. förekom så långt jag minns tillbaka. — En februari-kväll, då Skansen låg bäddad i snö och rimfrost, voro vi inbjudna att åka släde m. m. där ute, »4 hästar, 5 renar, 1 åsna, 2 hundar stå till edert förfogande med upplysta stugor och en spelman samt danslokal i Blekings- eller Bollnässtugan.» Vi hade en härlig afton.

Alla amanuenser som kullor skulle ha julklappar; i de flesta fall blev det en bok med vänlig egenhändig påskrift, men åt kullorna brukade även givas t. ex. ett par nysilverskedar, -gafflar, kaffekoppar eller dylikt. Från Skansen kom så kanske: »Till samtliga amanuenserna mina hjärtligaste julhälsningar! Så gärna jag ville komma in till eder i dag, lär det knappast kunna gå.»

Det har berättats mig, att när en gång några vänner ämnat anordna en fest till vår doktors ära, han genast skyndade att

till sitt eget hem inbjuda amanuenserna och några unga släktingar för att undgå det beramade kalaset. Ty han var i grund och botten en mycket tillbakadragen natur.

I slutet av 1890-talet lyckades d:r H. genom medel, som några frikostiga donatorer ställde till hans förfogande, förvärva en samling av icke mindre än 17,000 akademiska disputationer (summan ökades senare till 19,000). Detta beredde honom en obeskrivlig glädje, och han meddelade sin förtjusning till dåvarande bibliotekarien amanuensen P. Wistrand. Denne bad då, att d:r H. skulle »öka hans bibliotekarieglädje över de 17,000 disputationerna» genom att låta honom få binda »om endast några få böcker, som bestämt icke hålla tillsammans i 10 år till». På detta får han följande karakteristiska svar: »O du otacksamma gök! hållre 'ett litet anslag' till bokbindning än 17,000 akademiska afhandlingar. Det ena så godt som ett unikum, det andra af den art, som kan fås lika bra om 10 år.»

Allt detta är ju kanske i mångas ögon obetydliga drag, men det är drag, som vittna om Artur Hazelius rent mänskliga sidor. Hans betagande vänliga väsen, när han gav sitt gillande, sitt beröm. Hans häftigt uppbrusande vrede inför något småsinnat, dumt. Hans nästan skygga tillbakadragenhet, när det gällde offentligt framträdande. Hans enastående och övertygande värtalighet, när han *ville* övertyga. Hans hart när pedantiska ordningssinne. Hans faderliga omsorg om sina underordnade, denna patriarkaliska syn på förhållandet mellan husbonde och tjänare, som har sin rot i fäderneärvd uppfattning av samhällets innebörd. Detta rent mänskliga hos honom är det som gör, att hans bild ännu står så klar, så levande för den som skriver dessa rader. Alltsammans bildar ju blott liksom en bakgrund för den brinnande kärleken till den stora uppgift han satt sig före, för det som blev hans livsgärning.

V. L.

ARTUR HAZELIUS PÅ SKANSEN

Hösten 1892 flyttade Artur Hazelius in i Gula villan på Skansen. Han bebodde själv övre våningen. Hans son, »herr Gunnar», som han kallades av oss alla här uppe, disponerade sedermera ett rum på nedre botten, i vilket klädkammaren emellertid fick breda ut sina skatter för lagningar från måndag till lördag middag, då allt skulle vara undanskaffat och rummet städat och fint, ty herr Gunnar kom hem från Uppsala över söndagen. I stora salen samt i den nuvarande jungfrukammaren på nedre botten var klädkammare. Här hängde i långa rader »Gustaf Adolfianer», som vakten Fredrikson älskade att uttrycka sig, d. v. s. drabantdräkter och folkdräkter. I de två andra rummen och i köket bodde Skansens kullor.

Artur Hazelius bostad här i Gula villan var, hur smått och obekvämt han än bodde, förtjusande i sin förtätade stämning av värme och hem. I salen med de stora och vackra familjeporträtten stod mot verandaväggen en taffel, täckt med en duk av mörkgrönt kläde. Det gamla instrumentet med sina spröda toner var Artur Hazelius skrivbord. Här stod han och läste sina tidningar, skrev ut alla sina order på de för honom så karakteristiska p. m.-lapparna, bemålade omväxlande med blyerts, röd, blå och grön krita samt bläck. Då de små vanliga promemoriorna med namnet tryckt ovanför inte räckte till, fick man ett helt folioark med alla kulörerna ritade i stora ord och med ingressen: »Jag är alldeles rosenrasande», och då förstod man, vilken arm syndare man var. Allt efter som dessa p. m. blevo färdiga, sprang doktors hushållerska som en pendel fram och åter mellan Gula villan och Vaktstugan. Alla lappar

lämnades till mig och sedan hade jag att muntligen, per telefon eller brev klara dem och lägga in dem på hans bord i Vaktstugan med ett påskrivet »exp.». Då jag på morgonen kom in i mitt expeditjonsrum i den lilla röda Vaktstugan, lågo hela travar med dylika p. m., som han under natten gjort i ordning åt mig. »Gläds med mig över en idé som föddes i natt kl. 12.45! Rytmska koraler från Håsjöstapeln», börjar t. ex. en för honom mycket karaktéristisk sådan.

Men jag skall väl återgå till Artur Hazelius hem. Över taffeln hängde två porträtt i olja av hans farföräldrar. Stora väggen mot trappan upptogs av en lång svängd soffa i 1860-talsstil, klädd med mörkbrunt ylletyg. Ovanför densamma satt hans hustrus porträtt, målat av J. P. Södermark. På ömse sidor om henne hängde stora bilder i olja av Hazelius far och mor. Två höga bokskåp i valnöt upptogo väggen till vänster på ömse sidor om dörren till lilla kabinettet. Ett mindre runt matbord, små vackra högryggade rottingstolar och på väggen vid fönstret hans hustrus lilla fina skrivbord av valnöt kompletterade möblemanget. På skrivbordet såg man en termometer av tungt glas i form av en gravvård, några porträtt i ramar samt på bordets hylla små parianbyster av Beethoven m. fl. Ett oljeporträtt av Artur Hazelius som ung satt ovanför detta bord och å lilla väggen vid kakelugnen ett dylikt av »herr Gunnar». I taket hängde en kristallkrona från 1800-talets början. Ljuset i kronans mitt var alltid brinnande, då doktorn var hemma på kvällen. På taffeln stodo två ljusstakar av nickel. Dessa tre ljus utgjorde rummets enda belysning, även då doktorn arbetade, ty fotogenlampor avskydde han för osets skull. Tapeterna i salen voro ljusbruna med arabesker i svagt guld. I ett litet kabinett emellan salen och doktors skrivrum hade herr Gunnar sin sovplats första året, innan han flyttade ned till bottenvåningen. Innanför detta rum låg Artur Hazelius skrivrum. Tapeterna voro ljusgrå, svagt mönstrade. Här stod det mesta av vad som nu är i hans rum i Hazeliushuset på Skansen. Ett skrivbord mitt på golvet för dragets skull,

ett annat sådant framför söderfönstret, belamrat med papper i höga travar. Därbredvid till höger ett vackert pelarbord av mahogny med gyllene tassar. På väggen mitt emot söderfönstret stod den grönladda soffa som nu är i Hazeliushuset. I soffan låg en blå och gul sidenkudde, svenska flaggan med unionsmärke (hemskt ful), gåva av amanuenserna på 60-årsdagen. Fönstret mot öster flankerades av en hög bokhylla och en chiffonier. Över den senare såg man familjefotografier i ovala svarta ramar. I förmaket, som låg till höger om salen, voro tapeterna i blek hortensiafärg med svagt mönster och möbeln gustaviansk, förgylld, klädd med rött siden med vita festoner. Den fick vid alla kungliga besök på Skansen vandra ut och tjänstgöra som sittplats åt kungligheter. I taket hängde en antik kristallkrona.

Rummet mot norr och väster var doktors sängkammare. Utanför detta rum låg jungfrukammaren och på andra sidan farstun det lilla hemtrevliga köket. För alla fönster hängde trädgardiner.

I den miljö jag här sökt skildra levde Hazelius en enstörings liv, levde blott för sin stora livsgärning och för sonen Gunnar.

Den sorg, som drabbade Artur Hazelius, då hans maka vid sonens födelse efter tio års äktenskap gick bort, kom han väl knappast någonsin över. Tiden läkte aldrig detta sår. På hans hustrus födelsedag var det dukat också för henne till middagen med champagne på bordet, och hennes vackra milda blick lyste mot maken från porträttet på väggen. Icke sällan blev jag vid dessa fester bjuden upp till doktorn och fick vara med och skåla vid chokladpuddingen för dagens minne. Kärleken till och tanken på de älskade döda glömde han aldrig, inte ens i tunga och bråda tider. Hur ofta fick jag ej ringa upp till Gunnar Hazelius, då han låg i Uppsala, och påminna om dessa bemärkelsedagar. »Glöm icke», manade doktorn, »att i dag är farfars födelsedag, köp vin på min bekostnad, bjud hem alla dina vänner, så många du vill, och drick med dem farfars skål och berätta, vilken prydna för sitt land han var».

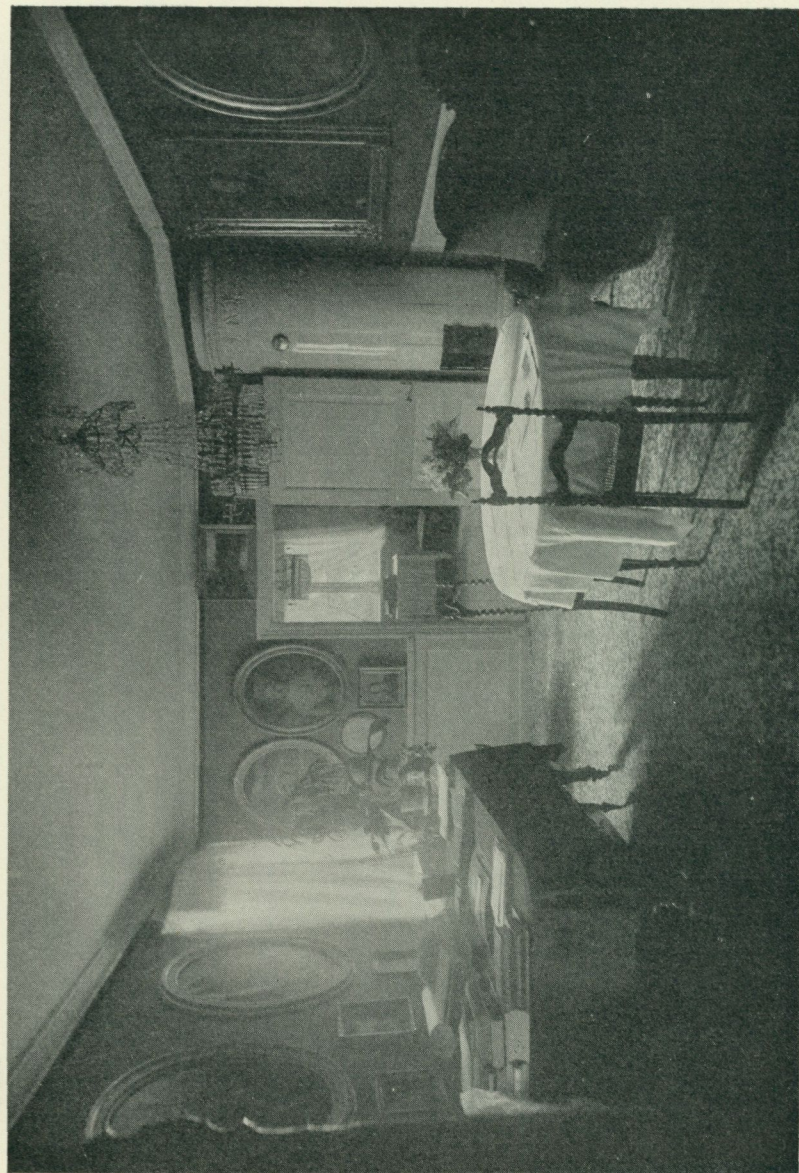

Fig. 1. Matsalen i Gula villan på Skansen. Foto Helène Edlund 1901.

Fig. 2. Artur Hazelius arbetsrum i Vaktstugan på Skansen. Foto Helène Edlund 1901.

Ofta telefonerade han till mig så sent som tolv och halv ett på natten, ibland ännu senare. Och då jag ganska yrvaken svarade hallå, fick jag detta rörande svar: »Förlåt min lilla snälla fröken, att jag stör så sent, men jag fick en sådan lust att tala med någon och få berätta . . .» Och mina ögon såg den ensamme mannen i den kalla och dragiga Vaktstugan, där de eländiga vedpinnarna — ett gammalt staket med stora rostiga spikar — spred ringa värme. »Bed Kaj Karin dra ut de värsta spikarna, så att oset ej blir så våldsamt. Hon tar livet av mig, jag mår illa därav.» Och då han fryser för mycket, drar han på sig pälsen och går ut i den mörka vinternatten, låter vargarna slicka sina händer, ser ut över den sovande staden och drömmar storhetsdrömmar om sitt Skansen.

Något som lättade det ofta dryga arbetet — det var säsonger då arbetstiden räckte från kl. 9 fm. och ännu mycket tidigare till kl. 12 och halv ett på natten — var bådas vårt sinne för humor, vår förståelse för den lilla solstrimman i livet som gör många tråkigheter lättare att bära. Många hade den uppfattningen, att Artur Hazelius var en ganska ensidig och torr pedagog — det är inte sant. När han blev upprörd eller förargad på något, kunde helt plötsligt en lustig vändning i samtalet kasta om hans stämning från moll till dur och skänka oss båda ett förlösande skratt. Men ibland hade han ju svårt att släppa sina skolmästartag från Nya Elementarskolan. Bara vis-à-vis min handstil äger jag icke mindre än tolv av hans kända promemrior, som alla behandla mina staplar och ovaler, vilka alls icke äro till belåtenhet. Men på den sista står: »Nu är stilen så vacker, att jag blir glad att se den.» Lycklig och med en liten glimt i ögat stoppade jag in tolvän i kuvertet med de föregående elva.

Under de år Artur Hazelius bodde här på Skansen hade han ungefär samma arbetsprogram. På morgonen arbetade han, som jag förut omtalat, i sitt hem, stående framför taffeln — nästan aldrig satt han vid sina skrivgöromål. Först vid tolvtiden på middagen klättrade han med paraplyet nedstucket i rockfickan

vig som en yngling uppför berget bakom Gula villan, och nu började den stora ronden runt Skansen. Nu stakade han alla vägar, nu sattes pinnar ut för nya stugor eller burar, nu ordnades de väldiga stenkumlen och bekläddes med mossor, allt under vänligt samspråk med fader Aron och hans stensprängarlag, med trädgårdsmästar Svensson, med fogden och Bredablicks kastellan. Allt ville han vara med om.

Först vid tre- eller fyrtiden kom doktorn in i Vaktstugan, där han hade sitt arbetsrum innanför expeditionen, och nu började alla telefoneringar »till höger och vänster», som han brukade säga. I timtal var jag den förmedlande länken mellan doktorn och hans stora vänkrets. Hans tilltagande nervsmärtor i ansiktet tvingade honom att skona sig så mycket som möjligt. Vid sextiden eller senare gick han över till sin bostad och intog sin middag, och efter en kort stunds middagsvila och läsning av aftontidningarna anträdde åter en lång vandring ut på Skansen. Han stannade vid varje bur, talade med alla djur, älskade vart enda ett av dem, han var den sanna djurvännan.

I den nu så moderna reklamen var Artur Hazelius som i så mycket annat en föregångare. Han nedlade mycket stor omsorg på Skansens affischer och program. Jag fick alltid göra första utkastet och sedan var det hans stora nöje att ge mig många plakat om mitt stackars programbarn, att med röd och blå krita och många pekande händer göra det fylligare och mera berättande. »Vattnet spelar vid Renberget — Bäckarna porla vid Björkliden — Renarna avteckna sig mot aftonhimlen — Flottans musikkår spelar vattenstycken vid Framnäs.» — »Dikta affischen ur hjärtats djup con amore.» Jag kan inte skryta med att doktorn de första åren var vidare nöjd med mina utkast. Han fann dem aldrig nog saftiga. »Det skall vara som en saga», sade han ofta. Men jag hade mycket svårt att se något sagolikt i t. ex. smörgås med skinka à femton öre. Gång på gång bad jag att få slippa affischarbetet, på grund av min oförmåga och ohäga, men fick till svar »Nej, min lilla S. M., man kan allt vad man vill, öva, lär att älska även det tråkiga

arbetet.» Och trots mina protester låg »gula faran»¹ på mitt skrivbord och väntade på kärleksfull behandling. Men det hände ju också att jag lyckades med mina förslag. Då skrev han: »Jag omfamnar min snälla fröken i glädjen att få se ett program efter mitt sinne.»

En förmiddag kom hans hushållerska springande med ett stort plakat till mig. »Orientalistkongressen kommer om en halvtimme. Jag vill ha 50 st. Gula Brigaden vid Oscarsterrassen. Ring genast överste Rudbeck.» Vid Göta Garde får jag svaret: »Han är ute på Gärdet.» — »Säg honom att det gäller livet — nästan.» Översten kommer i telefon: »Jag har kommanderat språngmarsch», säger han, — och här komma redan de svettiga, andfädda gossarna! Kyllerrockarna kastas ned från väggen. På med kask och järnkrage, glöm inte stövlar och hillebarder. Götagardisterna komma lika fort i kläderna som någonsin Gustaf Adolfsknektarna vid ett nattligt anfall i fiendeland, och då orientalisterna vandra uppför Skansbacken, sker det mellan leder av Gula Brigaden. De gamla kanonerna braka svensk lösen, fanorna fladdra, hillebarderna blixtra i solskenet. Det är fest. Så gick det till på doktors tid.

Icke så sällan under årens lopp, då jag hade särskilt knogigt, lät doktorn mig på vintern kalla ihop några ungdomar — kamrater vid museet eller vid Folkdansens Vänner² eller andra, som dragit något strå till Skansen och borde belönas. Vi samlades oftast uppe hos doktorn. Ibland dansade vi i hans sal, och de ojämnas golvtilljorna med sina tjocka spikar och gapande svarta springor knarrade och knakade under bondkadrilj och Fryksdalspolska. Men oftast dansade vi i Bollnässtugan efter några uppfriskande färder runt Skansen i pulka eller släde. Supén bestod av påbredda smörgåsar, och sedan fingo vi alltid chokladpudding och ett glas Pedro Ximenes. Tal höllos i långa banor både av doktorn och av ungdomarna, och två och två marscherade man så genom stugan och sjöng fosterländska

¹ Våra affischer trycktes på gult papper.

² S. F. V. stiftades vid den första av dessa fester i okt. 1893 i doktors sal.

Fig. 3. Några medverkande vid Skansens vårfest 1895: Delsbostintan, Emil Gawell, Hilda Järnberg och Sten Gussander.

sånger och gamla låtar. Som avslutning på festen tågade alla i den sena timmen under sång till säldammen, som doktorn låtit upplysa med bengaliska eldar och där de nyfikna sälgbarnarna stucko upp sina nosar, när skaran kom tågande. Så gick marschen alltjämt med doktorn i täten till vargarna, och det var underligt främmande att höra deras ylande i den stilla vinternatten.

Dessa fester uppväckte hos Artur Hazelius minnen från lyckliga ungdomsdagar i fädernehemmet vid Mäster Samuelsgatan. Han brukade berätta, hur han kunde komma hem och överraska sin mor med ända till 30, 40 studenter. Ack vad han älskade att i minnet genomgå dessa glada samkväm med sång och hänförda tal för allt som då värmden en ungdoms sinne; hur talaren kunde ta plats på salsbordet, varefter ungdomarna vandrade under sång runt våningen. Hur lyste ej doktors vackra blå ögon, då han skildrade allt detta, han blev strax en ung student från 50-talet. Ja, Gud välsigne alla lyckliga minnen — världens enda tillförlitliga föryngringsmedel och skönhetssalva.

Författarinnan Helena Nyblom berättade för mig en gång om det nordiska studentmötet i Köpenhamn år 62, om hänförelsen för den skandinaviska tanken, för förbrödringen emellan de nordiska folken, som då fyllde allas hjärtan. Hon talade sig varm och ung, då hon dröjde vid Helena Roeds första möte med Artur Hazelius just under dessa hänryckningens dagar. Sång och tal och sång igen och svärmeri i »den grönnen Skoven», och då alla de unga slutligen måste skiljas och båten med de svenska studenterna glider ut från Köpenhamn står hon på kajen och gråter. »Ack, lad mig faa en Hue at favne!» ropar hon. Artur Hazelius slungar i hennes framsträckta händer sin vita mössa och med denna tryckt mot sitt hjärta ser hon båten glida bort mot den svenska kusten. I fören står Artur Hazelius med sitt långa mörka hår fladdrande för vinden.

Nästan varje år på eftersommaren företog doktorn en kortare rekreationsresa. Hans kappsäck kunde stå alldeles färdigpackad, men dagar, ja ibland veckor gingo, och han kunde ej

slita sig loss. Men så en afton kom det plötsligt — »jag reser om en halvtimme». Målet för resan var oftast Dalarna och sedan hemfärd genom Norge, där doktorn hade så många trofasta vänner. Under hans bortovaro skulle jag varje dag skriva utförliga rapporter om allt. Liksom jag ifrån doktorn dagligen fick hela annotationsböcker, blad för blad utrivna, med order och förslag. Många av dessa lappar fick jag dela med mig till kamraterna på museet, men de flesta gällde nog ögonstenen, Skansen, som aldrig gick ur hans tankar. Ibland kunde han mitt i sommaren ha satt upp förslag till en Karl XII-fest den 30 november. En annan gång sänder han programmet till nästa nyårsvaka.

Skansens vårfester lågo doktorn varmt om hjärtat och i minsta detalj fick jag redogöra för alla framgångar och bakslag, tråkigheter och lustigheter som alltid följa med dylika fester. Alla dessa doktors vårfester här uppe stå för mig som en strålände dröm, fylld av vårens blommande skönhet, musik, sång, vackra ungdomar i färgrika dräkter som röra sig i långa kedjor på den gröna ängen, åkturer i karosser, skindor och karioler. Vilket skimrande färgspel över denna tavla! Och när sommarskymningen sänker sig över Skansen och raketerna sakta falla som gyllene droppar från Bredablicks torn, då komma brandvakterna med sina tända lyktor och långa saxar och deras entoniga sång, »klockan är elva slagen», manar till det vemodiga upp-brottet.

Många utmärkt vackra och stämningsfulla vårfester ha efter Artur Hazelius tid firats på Skansen. Men ändå vågar jag påstå att det var doktors personlighet, hans närvaro som skänkte 90-talets alla fester deras glans och storvulnhet. Hans starka ande ingjöt liv och eld hos trupperna. Från det år då han ej längre stod i Bollnässtugans fönster, dirigerande och uppmuntrande, blevo vårfesterna aldrig desamma. Den livsglädje och värme som vilade över doktors vårfester tog han med sig i graven. Den livgivande inspirationskällan var borta.

De som under de tio år Artur Hazelius arbetade uppe på

Skansen, hade lyckan att som hans »arbetare» få följa honom och det lilla Skansbarnet i dess snabba utveckling och finga dela hans glädje över Skansens snabba tillväxt, finga också ta del av alla hans vedermödor, bakslag och missräkningar. I sin svarta bok — väl inlåst — hade han förteckning på alla banklån, och här kunde man tydligt läsa, hur Artur Hazelius för Nordiska museets skull balanserade på yttersta bergspetsen. Nästan varje vecka var det lån som måste omsättas och amorteras. Bokens svarta färg var i sanning symbolisk och gav förklaring nog till doktors slitna nerver. Artur Hazelius blev kallad den store tiggaren och det är sant. Han var en stor tiggare, men vad vore vi, om han ej funnits till? Han bad så vackert, så nästan ödmjukt och på samma gång stolt, och hans vackra stämma talade varmt och bevekande, medan de goda blå ögonen strålade mot dem han talade med, och han blev aldrig pockande. Detta vill jag särskilt betona. Och den ädla välgörare som fick hans varma tack gömde detta säkert djupt i sitt hjärta.

En gång, en söndag hade jag fått nej av någon, vem det nu var. »Lilla S. M. skall lära sig att aldrig ta emot ett nej», sade doktorn. Jag teg, lite' sur, och så skulle vi tillsammans följas ut på Skansen. Just då vi kom ut ur Vaktstugan gick grosshandlaren A. förbi och hälsade. »Nu», sade doktorn, »skall jag passa på och fråga om inte grosshandlaren vill bli en av våra Bredablicksdonatorer.»¹ »Nej, det vill jag visst inte», replikerade herr A. kärvt, »min budget är alltför betungad för välgörenhet, jag ger inte 50 öre.» Jag gav doktorn en liten blick, som visade att jag tänkte något. Doktorn fortsatte nu att prata om något helt annat, presenterade mig och det blev en lång palaver. Slutligen vid uppbrottet sade doktorn: »Ja, då skickar jag upp

¹ Hundra personer skulle förbinda sig att skänka 1,000 kronor under loppet av 10 år eller 100 kronor per år. De sötaste kullorna började med sina kravbesök redan i januari tidigt på morgonen. Svårigheten att få hundralappen var störst hos de storrika. Det var att upprepa visiten gång på gång. En mycket förmögen herre fick regelbundet varje år ett dussin besök, innan han ur sin späckade plånbok kunde förmå sig att nypa fram hundrakronan. Men kulan var nu också så söt.

Fig. .4 Gästgiveriet i Laxbrostugan vid vårfesten 1898.

en liten snäll kulla till grosshandlaren med Bredablickslistan». Herr A. började springa, slog upp rockkragen i komisk förtvivlan, men ropade i backen ett både vänligt och glatt: »Nåja låt henne komma», och så var Skansen på detta sätt ännu en donation rikare.

Lördagen, då arbetarna skulle ha sina löner, var Skansens svarta dag. Det var för doktorn att ringa eller låta mig telefonera än till den ena än till den andra mecenaten och be om lån. Ack, hur många gånger fick jag ej på detta sätt express fara till konsul Peyron, doktor Edvard Petersson, fru Johanna Kempe, fru Anna Wallenberg, fru Lilly Bäckström, ingenjör Oscar Hirsch, konsul Lagergren m. fl. m. fl., och medan man var ute för att skaffa slantar, fick arbetarna sitta och vänta tills man kom åter med pengar.

En gång voro vi alldeles bet. »Om vi skulle försöka med fru Benedicks? S. M. får fara dit. Säg att jag har kniven

på strupen.» Fru B. bodde Hamngatan 2, så jag var hastigt där. »Hon ligger sjuk och tar ej emot», var betjäntens tillknäppta svar. I detsamma kom gående längst bort i tamburen en dam, i vilken jag tyckte mig igenkänna fröken Eva Stave, en f. d. kamrat i en högre klass i Lyceum. »Fröken Stave!», ropade jag ängsligt och stack in handen genom betjäntens nästan tillstängda dörr. Hon hörde och sköt den strama betjänten åt sidan, släppte in mig och lovade gå in till fru Benedicks, och efter en i mitt tycke oändligt lång väntan kom fröken S. tillbaka med en växel på 3,000 kr. som gåva. Ännu ser jag den lättnad och glada överraskning som doktorn erfor, då jag räckte honom pengarna. Det var belöning nog för den lilla stafetten.

Jag nämnde nyss att jag en söndag förmiddag gjorde en rond på Skansen i doktorsnäs sällskap. Dylika promenader företogs mest varje söndag hela året om. Men tro inte att jag fick gå på stora stråkvägen och skryta med mitt fina sällskap. Doktorn ville ha lugn och ro och var rädd att ådraga sig folks uppmärksamhet. Helst höll han sig i skogsbrynet bakom Morastugan. Men Flottans musik vid dansbanan ville han höra. Då det spelades något stycke med text, nynnade han alltid orden, och han kunde varenda vers.

Ibland gingo vi stora Fältmarskalksvägen, då han stakade ut alla småstigar, bestämde om soffor som skulle flyttas, var vilda blommor skulle sättas ner, alltid var det order om en och annan förbättring. Här drömde han framtidsdrömmar. På den plats där nu björnungarna tumla om, tänkte han framtrolla en sagogrotta. I den främre delen av grottan skulle mjöd serveras vid tunga ekbord av högresta vikingar och stolta asynjor. Från själva grottan ville han spränga en underjordisk gång fram till Bredablick, där en hiss kunde föra besökaren direkt från underjorden upp till tornets krön. På Framnäs, som då ägdes av Skansen, ville han ha en medeltida borg med vindbrygga och vallgravar. Borgens källarvåning skulle upptaga akvarium och terrarium.

Året 1901 blev mödosamt och tungt på Skansen redan innan dödsängeln kom svepande över Gula huset.

Artur Hazelius hade nu lyckats förvärva Tivoliområdet, och så fort snödrivorna smält undan, började ett febrilt arbete med att riva staketet mellan områdena, att snygga och rusta upp det mycket förfallna Tivoli, att planera, planera och bygga. Doktorn stod hela dagarna uppe vid gränslinjen och ledde arbetet. Han var sin egen arkitekt, sin egen byggmästare och arbetsbas. Annars brukade han aldrig lämna Gula huset före kl. 12 på dagen. Nu kunde man träffa honom uppe på Solliden redan vid tio-tiden på förmiddagen. Doktorn hade på vårsidan haft ett par hjärtattacker, som dock ej ansågos vara av allvarlig art, men han led mycket av sina nervsmärtor i ansiktet och han hade ofta något förpinat och ängsligt i blicken, som det sved i hjärtat att se. Under de sista veckorna

av sitt liv stannade han inne hela aftonen i Vaktstugan, trots de vackra vårkvällarna. Han var för trött att göra sin kvälls-rond. Under dessa aftonstunder talade han mycket och det var honom tydligen en lättnad att ha någon till hands som lyssnade. Då han så här i ostört lugn fick tala ut om allt som låg honom om hjärtat, då eldade och suggererade

16/5 Sigrd Millrath.
 Skan berättar
 vänd S. N.,
 att Carl Larsson
 kopierat kostnads-
 från måla-
 Boarden i
 Osongsham
 — och till
 värfsten. Var
 helt liksom
 för boken och
 tyckte mycket
 om hansen.

Fig. 5. En av Hazelius »P.M.-lappar». Äsyftar Carl Larssons medverkan vid värfsten 1898.

han sin åhörare med en förunderlig makt. Hur kunde ej hans ögon stråla av eld och hänförelse. Oaktat den ständiga tanken på sitt livsverk klappade hans hjärta varmt och deltagande som i ungdomens dar för gamla och nya vänner, för ungdomsminnena, för allt det ideella i en människas liv. Ingen ljumhet, ingen halvhet. Kärleken till fosterlandet var det röda blodet i hans ådror, var drivfjädern till allt hans arbete. Hans rättrådiga, storvuxna karaktär, hans fullkomliga oegennytta i allt som gällde hans egen person, hans anspråkslösa och nobla väsen tvingade lyssnaren att dyrka storheten hos en ädel man.

Trots sin häftighet och trots alla motgångar och missräkningar blev han sällan bitter eller hätsk mot motståndaren. »Jag förstår mig verkligen inte på min käre X.», var en ofta förekommande replik, då han blev besviken på någon, och i allra högsta vrede »den fördömda X.», med många röda och blå streck under, då han skrev om den felande. »*Vi få knyta handen i byxfickan*», var ett ofta förekommande svar, och då han ville dämpa min hetta över någon oförrätt som jag tyckte blivit begången mot mig, fick jag rådet: »Knyt handen i byxfickan lilla S. M.»

En tanke oroade honom natt och dag denna sista vår. Skulle han hinna bli färdig med sitt verk, kunde han orka få det så klart att någon skulle vilja och äga förmåga att fortsätta det. Han talade ofta härom, skrev det också gång på gång.

Många motigheter hopade sig för Skansen på vårsidan. Publicistklubben skulle också ha en stor vårfest, och nu yrkade dess festkommitté, att Skansen skulle helt inhibera sin vårfest. Tidningarna hotade med att blockera Skansen, att inte skriva en rad om vårfesten här uppe. Det var Skansens skyldighet att nu träda tillbaka, sedan den så många vårar suttit i förhand. Den tunga börda, den penningebrist som Artur Hazelius trycktes av, ville man ej tänka på, kunde över huvud taget ingen förstå. »Åh, Hazelius klarar sig nog ändå. Ni har ju jämt så mycket folk, tänk på Edra söndagar. Ni skall vara

Fig. 6. Gula villan på Skansen. Smyckad med granar under sorgedagarna i maj 1901.

måttliga i edra pretentioner», var ofta ett svar man fick. Men Tivoliområdets planering, som doktorn ville ha något så när klar till vårfesten, kostade enorma summor. Extra arbetskrafter måste anställas, inga pengar hade kunnat sparas, var taga medel, om ej vid en vårfest, då man i alla fall fick in trettio till fyrtio tusen kronor att röra sig med. Doktorn oroade sig mycket över den förr alltid så förstående och hjälpsamma pressens nästan avoga ställning mot honom och Skansen denna vår. Notiserna från oss kapades av, om de alls kommo in, och de kåserier om Skansen, som annars så rikligt förekommo, blevo ytterst sällsynta. Tidpunkten för de båda festerna var olyckligt nog bestämd till ungefär samma dagar. En hel del av »våra fruar» lovade i sista stund bort sig till pressfesten, och med dem många av de firmor som sedan åratals skickat gåvor till Skansens vårfest. Det hela hotade att bli katastrofalt. Nu sjuknade ett

par av våra förnämsta stöttepinnar, eller måste för dödsfall i släkten säga återbud. Jag vågade ej oroa doktorn med alla jobsposter utan hoppades som alltid att allt skulle klarna. För absolut första gången var jag icke fullt ärlig mot honom, ty jag såg, hur sliten och orolig han var. En ljuspunkt i vårt arbete var norska ministern Blehrs maka, fru Randi Blehr. Hon var ytterst intresserad och hjälpsam, energisk, fylld av nya idéer och originella uppslag, och hon lovade att göra en vacker norsk avdelning vid Vastveitsloftet. Pingstdagen vid halv 12-tiden på kvällen, skickade jag ned till doktorn vårfestprogram och affischförslag. Jag hade satt mig en trappa upp i Vaktstugan för att få sitta i fred för telefonerna. A. H. sände mig bud att jag skulle komma in till honom i och för den vanliga aftonkonferensen, men jag bad att få vänta till morgondagen. Han skrev då en p. m. som han fäste vid den av honom genomsedda och godkända affischen. »Fru A. har ringt, hon börjar nu äntligen mjukna och har lovat sin medverkan. Gå nu genast hem, min lilla snälla S. M., och sov ut duktigt i morgon bitti. Fröken får absolut icke komma tidigt. Har nyss talat med fru Blehr i telefon och hon var så Randi så Randi.» Jag öppnade nu dörren till hans rum och neg ett godnatt samt fick hans vänliga »sov gott». Doktorn blåste ut de båda ljusen på bordet och gick över till Gula huset.

Följande morgon före kl. 8 ringde det i min telefon, det var »herr Gunnar». »Vill fröken komma genast, far är mycket sjuk». Efter ett par minuter var jag på Skansen. Herr Gunnar förde mig in till doktorn. Han var död.

Han hade vaknat och häftigt ringt på sin hushållerska. Då hon kom in hade han redan somnat för alltid. Professor Wærn kom en stund efter mig och konstaterade hjärtförflamning. Jag gav order att låta hissa flaggorna på halv stång, telefonerade till några släktingar och vänner, skrev ut dödsannonsen. Dagens program inställdes, vårfesten likaså, Skansen bar sorg. Han lades i sin kista som ställdes i herr Gunnars rum. Enar, syréner och blommande äppelkvistar prydde rummet. Hans

Fig. 7. Från Artur Hazelius jordfästning. Sorgetåget skrider ned från Skansen.

älsklingsblomma förgätmigej ströddes över bädden. Vacker i livet var han det i än högre grad i döden. Från hans ansikte utstrålade en underbar glans, en överjordisk frid. Hans jäktade och trötta ande hade fått ro.

Jag satte en bukett ängsblommor i hans hand och smög i den in en liten hoprullad p. m. med ett sista tack för allt vad

hans höga vänskap skänkt mig under dessa för mig så rika och betydelsefulla nio år. Ett tack för min karaktärs daning, för hans nobla föredöme i allt, för mottot: aldrig ge sig, aldrig låta någon svedan märka.

Aldrig har Skansen varit så skön som dessa pingstdagar. Det var som om hela naturen här uppe ville i sin blommande fågling skänka Artur Hazelius ett sista tack. Hela ängen kring Gula huset var en enda strålande matta av ljusblå förgätmigej, tulpaner, snöbollar och gullvivor blommade så tätt att de trängdes. Allt bringade honom sin vemodsfyllda hyllning. Skära äppelgrenar, körsens skira blommor, syrénernas doft, häggarnas klasar, lönnarnas sötma och stararnas kvitter i det gamla vårdträdet.

Artur Hazelius, varför lämnade Du Ditt älskade Skansen?

S. B.